Татарстан Республикасы
ЗАКОНЫ

Гадәттән тыш хәлнең хокукый режимы турында

I бүлек. Гомуми нигезләмәләр

<u>1 статья.</u> Республиканың бөтен территориясендә йә аның территориясенең бер өлешендә Татарстан Республикасы Конституциясе нигезендә кертелүче гадәттән тыш хәл вакытлыча чара була һәм ул дәүләт хакимияте һәм идарәсе органнарының гражданнарның хокукларын һәм ирекләрен, юридик затларның хокукларын әлеге Закон нигезендә чикләүләрне, шулай ук аларга өстәмә вазыйфалар йөкләүне билгеле алырлык эшчәнлегенең махсус хокукый режимын аңлата. Гадәттән тыш хәл фәкать гражданнарның иминлеген һәм Татарстан Республикасының конституциячел корылышын яклауны тәэмин итү мәнфәгатьләрендә генә кертелә ала.

<u>2 статья.</u> Гадәттән тыш хәл кертүнең максаты тиз арада хәлне тотрыкландырудан, законлылыкны һәм хокук тәртибен торгызудан, шулай ук һәлакәттән коткару һәм торгызуның кичектергесез эшләрен уздыру өчен шартлар тудырудан гыйбарәт.

II бүлек. Гадәттән тыш хәл кертү шартлары, нигезләре һәм тәртибе

<u>3 статья.</u> Гражданнарның иминлегенә яисә республиканың конституциячел корылышына гадәттән тыш чаралар кулланмыйча

бетерүе мөмкин булмаган реаль куркыныч янаганда гына гадәттән тыш хәл кертелергә мөмкин.

4 статья. Әлеге Законнын 3 статьясы таләпләре үтәлгәндә, гадәттән тыш хәл кертү өчен түбәндәгеләр нигез була ала:

а) конституциячел корылышны көч кулланып үзгәртергә тырышулар, көч кулланып башкарылучы массакүләм чуалышлар, гражданнарнын гомеренә һәм иминлегенә яисә дәүләт институтларынын нормаль эшчәнлегенә янаучы милләтара конфликтлар, аерым урыннарны блокадалау;

б) халыкның гомерен һәм сәламәтлеген куркыныч астына куючы һәм һәлакәттән коткару, торгызу эшләре үткәрүне таләп итүче табигый, техноген һәм биолого-социаль характердагы гадәттән тыш хәлләр.

5 статья. Татарстан Республикасынын бөтен территориясендә яисә анын аерым урыннарында гадәттән тыш хәл Татарстан Республикасы Президенты Указы (алга таба Указ) белән кертелергә яисә озайтылырга мөмкин, кабул ителгән карар бер үк вакытта Татарстан Республикасы Дәүләт Советы раславына кертелә.

Республиканын бөтен территориясендә яисә анын бер өлешендә гадәттән тыш хәл кертү турында Татарстан Республикасы Президенты Указга кул куелган көндә Россия Федерациясе Президентына хәбәр итә.

Россия Федерациясе Президенты республиканын бөтен территориясендә яисә анын бер өлешендә гадәттән тыш хәлне бары тик алдан Татарстан Республикасы Президентынын һәм Татарстан Республикасы Дәүләт Советынын ризалыгын алгач кына кертә ала.

6 статья. Гадәттән тыш хәл кертү яисә аны озайту турындагы Указда түбәндәгеләр күрсәтелә:

а) әлеге Законның 3 һәм 4 статьялары таләпләре нигезендә гадәттән тыш хәл кертү яисә аны озайту өчен нигез булырлык шартлар;

б) әлеге Законның 3 статьясы таләпләре нигезендә гадәттән тыш хәл кертү яисә аны озайту зарурлыгын нигезләү;

в) әлеге Законның 17 һәм 18 статьялары таләпләрен үтәгән килеш, гадәттән тыш чараларның исемлеге һәм аларның чикләре, гражданнарның хокукларын һәм ирекләрен, шулай ук юридик затларның хокукларын вакытлыча чикләүләрнең тулы исемлеге;

г) гадәттән тыш хәл режимын гамәлгә ашыру өчен җаваплы дәүләт идарәсе органнары һәм шушы органнарның гадәттән тыш вәкаләтләренең төгәл чикләре;

д) гадәттән тыш хәл кертелә яисә озайтыла торган территориянең чикләре;

е) Указның үз көченә керү вакыты, шулай ук гадәттән тыш хәл кертүнең яисә аны озайтуның төгәл вакыты.

Гадәттән тыш хәл кертү яисә аны озайту турындагы Указ, үз көченә кергәнче 6 сәгатьтән дә соңга калмыйча, массакүләм мәгълүмат чаралары аша халык игътибарына җиткерелә.

7 статья. Гадәттән тыш хәл кертү турындагы Указ Татарстан Республикасы Дәүләт Советы сессиясе чорында Татарстан Республикасы Дәүләт Советы раславына кичекмәстән тапшырылырга тиеш. Татарстан Республикасы Дәүләт Советы Указны 48 сәгатьтән дә соңга калмыйча карый. Татарстан Республикасы Дәүләт Советы сессияләре арасындагы чорда гадәттән тыш хәл кертү турындагы Указ Татарстан Республикасы Дәүләт Советы Президиумына тапшырылырга тиеш, ә ул Татарстан Республикасы Дәүләт Советының чираттан тыш сессиясен кичекмәстән чакыру турында карар кабул итә, анда Дәүләт Советы гадәттән тыш хәл кертү турындагы Указны ул кабул ителгәннән соң 72 сәгатьтән дә соңга калмыйча карый. Гадәттән тыш

хәл кертү турындагы Указ массакүләм мәгълүмат чаралары аша игълан ителгәндә, Татарстан Республикасы халык депутатлары Татарстан Республикасы Дәүләт Советы утырышы булачак урынга махсус чакырусыз да мөмкин кадәр кыска вакытта килеп житәргә тиеш.

8 статья. Әлеге Законнын 7 статьясында билгеләнгән тәртиптә һәм вакытта Татарстан Республикасы Дәүләт Советы тарафыннан расланмаган гадәттән тыш хәл кертү яисә аны озайту турында Указ үз көчен югалта, бу хакта массакүләм мәгълүмат чаралары аша тиешле территория халкына житкерелә.

9 статья. Татарстан Республикасының бөтен территориясендә гадәттән тыш хәл 7 тәүлеккә кадәр кертелергә мөмкин, ә Татарстан Республикасы территориясенең бер өлешендә гадәттән тыш хәлнең гамәлдә булу вакыты 60 көннән дә артык була алмый.

Татарстан Республикасы Президенты гадәттән тыш хәлнең гамәлдә булуын әлеге статьяның беренче өлешендә билгеләнгән вакытка берничә мәртәбә озайтырга хокуклы. Гадәттән тыш хәлнең гамәлдә булу вакытын озайту турындагы указлар Татарстан Республикасы Дәүләт Советы тарафыннан раслана.

Әгәр гадәттән тыш хәлне игълан итү өчен нигез булган хәлләр бетерелсә, Татарстан Республикасы Президенты гадәттән тыш хәлне гадәттән тыш хәл кертү турындагы Указда билгеләнгән вакыт узганчы ук юкка чыгарырга хокуклы.

Гадәттән тыш хәлне гадәттән тыш хәл кертү турындагы Указда билгеләнгән вакыт узганчы юкка чыгару яисә аны озайту турындагы карар кабул ителгән мизгеленнән үз көченә керә һәм кичекмәстән халыкка житкерелә.

III бүлек. Гадәттән тыш хәл чорына кертелүче дәүләт идарәсе рәвешләре

10 статья. Гадәттән тыш хәл кертелгән территориядә әлеге Закон нигезендә Указ белән идарәнең махсус рәвешләре кертелергә мөмкин.

Гадәттән тыш хәл шартларында идарә итүне гамәлгә ашыручы дәүләт органнарына хәлне тизрәк нормальләштерү, хокук тәртибен һәм законлылыкны торгызу, гражданнарның иминлегенә куркыныч янауны бетерү өчен кирәкле чаралар күрер өчен гадәттән тыш вәкаләтләр бирелергә мөмкин. Бу гадәттән тыш чараларда гражданнарның, әлеге Законның 18 статьясында санап кителгән хокукларыннан һәм ирекләреннән гайре, хокукларын һәм ирекләрен вакытлыча чикләү күздә тотылырга мөмкин.

11 статья. Гадәттән тыш хәл кертүне китереп чыгарган шартларны бетерү буенча эшләрне координацияләү өчен, шулай ук гадәттән тыш хәл кертелгән территориянең дәүләт хакимияте һәм идарәсе жирле органнары үз вазыйфаларын тиешенчә башкармаган очракта, Указ белән вакытлыча махсус органнар оештырылырга мөмкин.

Махсус идарә итү рәвешләрен кертү, аларны юкка чыгару яисә аларның гамәлдә булу вакытын озайту турындагы карар, әгәр башкасы махсус килештерелмәгән булса, кабул итү мизгеленнән үз көченә керә һәм массакүләм мәгълүмат чаралары аша кичекмәстән халыкка игълан ителә.

Вакытлы идарә органнарына гадәттән тыш хәл кертелгән территориядәге дәүләт идарәсе жирле органнарының башкарма һәм күрсәтмә бирү вәкаләтләре тулысынча яисә өлешчә тапшырылырга мөмкин.

Мондый органнарның гадәттән тыш хәл режимын тәэмин итү буенча боерыкларын һәм күрсәтмәләрен тиешле территориядә үтәү мәжбүри.

III бүлек. Гадәттән тыш хәл чорына кертелүче дәүләт идарәсе рәвешләре

<u>10 статья</u>. Гадәттән тыш хәл кертелгән территориядә әлеге Закон нигезендә Указ белән идарәнең махсус рәвешләре кертелергә мөмкин.

Гадәттән тыш хәл шартларында идарә итүне гамәлгә ашыручы дәүләт органнарына хәлне тизрәк нормальләштерү, хокук тәртибен һәм законлылыкны торгызу, гражданнарның иминлегенә куркыныч янауны бетерү өчен кирәкле чаралар күрер өчен гадәттән тыш вәкаләтләр бирелергә мөмкин. Бу гадәттән тыш чараларда гражданнарның, әлеге Законның 18 статьясында санап кителгән хокукларыннан һәм ирекләреннән гайре, хокукларын һәм ирекләрен вакытлыча чикләү күздә тотылырга мөмкин.

<u>11 статья</u>. Гадәттән тыш хәл кертүне китереп чыгарган шартларны бетерү буенча эшләрне координацияләү өчен, шулай ук гадәттән тыш хәл кертелгән территориянен дәүләт хакимияте һәм идарәсе җирле органнары үз вазыйфаларын тиешенчә башкармаган очракта, Указ белән вакытлыча махсус органнар оештырылырга мөмкин.

Махсус идарә итү рәвешләрен кертү, аларны юкка чыгару яисә аларның гамәлдә булу вакытын озайту турындагы карар, әгәр башкасы махсус килештерелмәгән булса, кабул итү мизгеленнән үз көченә керә һәм массакүләм мәгълүмат чаралары аша кичекмәстән халыкка игълан ителә.

Вакытлы идарә органнарына гадәттән тыш хәл кертелгән территориядәге дәүләт идарәсе җирле органнарының башкарма һәм күрсәтмә бирү вәкаләтләре тулысынча яисә өлешчә тапшырылырга мөмкин.

Мондый органнарның гадәттән тыш хәл режимын тәэмин итү буенча боерыкларын һәм күрсәтмәләрен тиешле территориядә үтәү мәҗбүри.

12 статья. Гадәттән тыш хәл кертелгән территориядәге барлык дәүләт органнары, предприятиеләр, учреждениеләр, оешмалар, җирле үзидарә органнары, иҗтимагый берләшмәләр һәм гражданнар тиешле территориядә махсус идарә итү рәвешләрен гамәлгә ашыручы Татарстан Республикасының вакытлы идарә органнары карарларын һәм күрсәтмәләрен үтәргә һәм аларга һәрьяклап ярдәм итәргә тиешләр. Карарларны һәм күрсәтмәләрне үтәмәү законнарда каралган җаваплылыкка китерә.

13 статья. Республиканың бөтен территориясендә яисә аның бер өлешендә идарә итүнең махсус рәвешләрен гамәлгә ашыручы вакытлы органнар түбәндәгеләргә хокуклы:

- әлеге Законының IV бүлегендә каралган чараларны күрергә;

- үз карамакларындагы территорияләрнең дәүләти, хуҗалык һәм социаль-мәдәни үсеше мәсьәләләре буенча тәкъдимнәр белән Татарстан Республикасының дәүләт хакимияте һәм идарәсе органнарына керергә;

- дәүләт хакимияте һәм идарәсенең җирле органнары эшчәнлеген туктатып торырга, вакытлыча аларның вазыйфаларын башкарырга.

14 статья. Җәмәгать тәртибен тәэмин итү, гражданнарның гомерен, сәламәтлеген, иминлеген, хокукларын, ирекләрен һәм законлы мәнфәгатьләрен саклау өчен эчке эшләр, дәүләт иминлеге органнарының, башка хокук саклау органнарының көчләре һәм чаралары кулланыла.

Халык байлыгына зыян килүне киметү максатында табигый, техноген һәм биолого-социаль характердагы гадәттән тыш хәлләрнең нәтиҗәләрен бетерү өчен Татарстан Республикасы Министрлар кабинеты карары буенча республика министрлыклары, дәүләт комитетлары һәм ведомстволары җәлеп ителә.

Гадәттән тыш хәлләрне бетерү өчен махсус көчләр һәм чаралар билгеләнгән тәртиптә җәлеп ителә.

IV бүлек. Гадәттән тыш хәл шартларында күрелүче чаралар

15 статья. Гадәттән тыш хәл чорына түбәндәге чаралар билгеләнергә мөмкин:

а) гадәттән тыш хәл кертелгән территориягә керүнең һәм аннан чыгуның махсус режимы, шулай ук территория буйлап ирекле йөрүне чикләү;

б) җәмәгать тәртибен һәм халыкның тормыш эшчәнлеген тәэмин итүче объектларны, потенциаль куркыныч объектларны саклауны көчәйтү;

в) җыелышлар, митинглар уздыруны, урамда күмәкләшеп йөрүләрне, демонстрацияләрне һәм пикетларны, шулай ук массакүләм чаралар уздыруны тыю;

г) забастовкаларны тыю;

д) транспорт чаралары хәрәкәтен чикләү һәм аларны тикшерү.

16 статья. Әлеге Законның 4 статьясындагы «а» пунктында күрсәтелгән нигезләр буенча гадәттән тыш хәл кертелгән очракта, өстәмә рәвештә түбәндәге чаралар кертелергә мөмкин:

а) комендант сәгате, ягъни тәүлекнең билгеләнгән вакытында шәхесне раслаучы махсус бирелгән пропускларсыз һәм документларсыз урамнарда һәм башка җәмәгать урыннарында булуны тыю;

б) алдан цензура уздыру юлы белән матбугат һәм бүтән төрле массакүләм мәгълүмат чаралары ирекен чикләү, гадәттән тыш хәл бетерелгәнгә кадәр матбугат продукциясенә вакытлыча арест салырга, шулай ук тавыш көчәйткеч техник чараларны һәм ишәйткеч аппаратураларны вакытлыча кулланудан алып торырга рөхсәт итәлә;

в) сәяси фиркаләрнең, җәмәгать берләшмәләренең һәм массакүләм хәрәкәтләрнең хәлне яхшыртуны тоткарлый торган эшчәнлеген, тиешенчә кисәткәннән соң, туктатып тору;

г) гражданнар җыелып тора торган урыннарда документлар тикшерү, аерым очракларда, гражданнарда корал барлыгы турында мәгълүматлар булганда, аларның үзләрен, әйберләрен, торакларын һәм транспорт чараларын тикшерү;

д) корал, агулы матдәләр, спиртлы эчемлекләр сатуны чикләү яисә тыю, аерым очракларда гражданнардан - утлы һәм салкын коралны, сугыш кирәк-яракларын, агулы һәм шартлаткыч матдәләрне, ә предприятиеләрдән, учреждениеләрдән һәм оешмалардан шулай ук өйрәнү хәрби техникасын һәм радиоактив матдәләрне дә вакытлыча алырга рөхсәт ителәә;

е) әлеге урында яшәмәүче, җәмәгать тәртибен бозучыларны аларның даими яшәү урынына йә гадәттән тыш хәл кертелгән территориядән читкә үз исәпләренә чыгарып җибәрү.

Әлеге Законның 4 статьясындагы «б» пунктында күрсәтелгән нигезләр буенча гадәттән тыш хәл керткән очракта, әлеге Законның 15 статьясында санап кителгән чараларга өстәмә итеп түбәндәге чаралар күрелергә момкин:

а) гражданнарны, аларга һичшиксез стационар яисә вакытлыча торак урыннары биреп, яшәү өчен куркыныч районнардан вакытлыча күчерү (эвакуацияләү);

б) азык-төлек продуктларын һәм беренчел кирәк-ярак предметларны бүлүнең махсус тәртибен кертү;

в) карантин билгеләү һәм бүтән санитария-эпидемиология чаралары күрү;

г) дәүләт предприятиеләре, учреждениеләре һәм оешмалары ресурсларын мобилизацияләү, аларның эш режимын үзгәртү, гадәттән тыш хәл шартларында кирәкле продукция җитештерүгә юнәлеш алу,

һәлакәттән коткару һәм торгызу эшләрен башкару өчен кирәкле житештерү эшчәнлегендәге башка үзгәрешләр;

д) гадәттән тыш хәл чорында үз вазыйфаларын жиренә житкереп үтәмәгән дәүләт учреждениеләре, предприятиеләре һәм оешмалары житәкчеләрен эшләреннән читләштерү һәм әлеге житәкчеләр урынына вазыйфаларны вакытлыча башкаручы башка затларны билгеләү;

е) ашыгыч рәвештә һәлакәттән коткару эшләрен башкару зарурлыгына бәйле аерым хәлләрдә әлеге эшләрне башкару өчен хезмәткә сәләтле халыкны һәм гражданнарның транспорт чараларын хезмәт иминлеген һичшиксез тәэмин итеп, мобилизацияләү рөхсәт ителә.

V бүлек. Гадәттән тыш хәл шартларында гражданнарның һәм урындагы затларның хокуклары гарантиясе һәм жаваплылыгы

17 статья. Гадәттән тыш хәл шартларында кулланылучы һәм дәүләт органнарының законда билгеләнгән вәкаләтләрен, жәмәгать берләшмәләренең хокукларын, шулай ук гражданнарның хокукларын, ирекләрен һәм вазыйфаларын үзгәртүгә китерүче чаралар барлыкка килгән хәлнең кискенлеге таләп иткән кысаларда башкарылырга тиеш.

Республика территориясенең бер өлешендә мондый чараларны куллану гомум кабул ителгән халыкара хокук нормаларына каршы килмәскә тиеш һәм дәүләт хакимияте һәм идарәсенең жирле органнары вәкаләтләрен, жәмәгать берләшмәләре хокукларын, шулай ук башка урыннарда һәм тулаем республикада гражданнарның хокукларын һәм вазыйфаларын үзгәртүгә китерә алмый.

18 статья. Гадәттән тыш хәл кертү газаплаулар өчен, кеше абруен төшерә торган яисә аяусыз мөнәсәбәтләр яки жәзалар бирү өчен нигез булып хезмәт итә алмый. Гадәттән тыш хәл чорында гражданнарның

Татарстан Республикасы Конституциясенең 25-27 статьяларында, 29 статьясындагы 1 өлешендә, 33 статьясындагы 2 өлешендә, 47 статьясында каралган хокуклары һәм ирекләре чикләнә алмый.

19 статья. Эчке эшләр органнарының, Дәүләт иминлеге комитетының, башка хокук саклау органнарының көчләрен, махсус чараларын һәм утлы коралларын куллану тәртибе һәм шартлары закон белән жайга салына һәм гадәттән тыш хәл шартларында үзгәртелергә тиеш түгел.

20 статья. Әлеге Законның 16 статьясы нигезендә билгеләнгән комендант сәгате кагыйдәләрен бозган гражданнар комендант сәгате беткәнчегә кадәр, ә үзләре белән документлары булмаган затлар шәхесләре ачыкланганчыга кадәр хокук тәртибен саклау көчләре тарафыннан, әмма өч тәүлектән дә артыкка түгел, тоткарланалар. Тоткарланган затлар һәм аларда булган әйберләр тентүгә дучар ителергә мөмкин.

Гадәттән тыш хәл игълан ителгән урыннарда гадәттән тыш хәл режимының билгеләнгән таләпләрен бозу, хокук тәртибен бозуга этәрүче гамәлләр, жәмәгать тәртибен саклау вазыйфаларын үтәгәндә милиция хезмәткәренең яисә башка затларның законлы күрсәтмәләренә яисә таләпләренә явызларча буйсынмау законнар нигезендә административ жаваплылыкка китерә.

21 статья. Гадәттән тыш хәл режимын тәэмин итү өчен кабул ителгән актлар гадәттән тыш хәл туктатылуга ук, ул хакта махсус хәбәр ителмичә генә, үз көчен югалта.

Гадәттән тыш хәл бетерелгәч, гадәттән тыш хәл режимын бозулар турындагы эшләрне карау туктатыла, гадәттән тыш хәл режимын бозган өчен административ кулга алынган затлар кичекмәстән азат ителә.

22 статья. Гадәттән тыш хәлләр вакытында йә аларны туктату яисә бетерү буенча эш башкарылу аркасында зыян күргән гражданнарга тиешле дәүләт органнары, шулай ук предприятиеләр, учреждениеләр, оешмалар тарафыннан торак урыны бирелә, китерелгән матди зыян законнар нигезендә кире кайтарыла, эшкә урнаштыру буенча һәм кирәкле бүтән ярдәм күрсәтелә.

23 статья. Гражданнарнын әлеге Законда билгеләнгән хокуклары гарантияләре бозылуны да кертеп, эчке эшләр органнары хезмәткәрләренең һәм хәрби хезмәткәрләрнен законсыз көч кулланулары, урындагы затларның хезмәт вәкаләтләрен арттырулары өчен законнар нигезендә җаваплылык билгеләнә.

24 статья. Гадәттән тыш хәл кертелгән территориядә хөкем итү бары тик судлар тарафыннан гына башкарыла.

Судларда суд эшләре гадәттән тыш хәл игълан ителгән вакытта гамәлдә булган Татарстан Республикасы һәм Россия Федерациясе законнары нигезендә алып барыла. Суд эшләренең гадәттән тыш рәвешләрен кертү рөхсәт ителми.

VI бүлек. Йомгаклау нигезләмәләре

25 статья. Гадәттән тыш хәл кертү турындагы Указны раслаган Татарстан Республикасы Дәүләт Советы гадәттән тыш хәлнен бөтен чорында әлеге Законнын үтәлешен тикшереп тора.

26 статья. Гадәттән тыш хәл гамәлдә булган чорда Татарстан Республикасынын бөтен территориясендә Татарстан Республикасы Конституциясен һәм сайлау турындагы законнарны үзгәртү рөхсәт ителми, референдумнар һәм сайлаулар үткәрелми.

27 статья. Гадәттән тыш хәл кертүгә китергән шартларның сәбәпләрен һәм аның нәтиҗәләрен бетерү өчен кирәкле эшләрне финанслау тәртибе Татарстан Республикасы Министрлар кабинеты тарафыннан билгеләнә.

28 статья. Әлеге Закон матбугатта басылып чыккан көненнән гамәлгә кертелә.

Татарстан Республикасы
Президенты М.Шәймиев

Казан шәһәре,
1999 елнын 15 сентябре
№ 2354